
УДК 94:141.82 [929 Драгоманов]**Аліна Третякова****СОЦІАЛІЗМ М. ДРАГОМАНОВА**

Проаналізовано соціалістичні погляди М. Драгоманова та механізм їх реалізації щодо побудови української державності. Учений відстоював соціалістичні ідеали, починаючи з юнацьких років та до останніх днів свого життя. У статті відзначено, що громадській діяч не прагнув втілювати якусь із закордонних соціалістичних програм до України. Натомість М. Драгоманов пропонував свій шлях побудови українського соціалізму через громадянство. Ця концепція ученого зорієнтована на пріоритет загальнолюдських цінностей та вільне економічне співробітництво як спілок, так і кожного окремого громадянина.

Ключові слова: М. Драгоманов, громадівський соціалізм, спілка, громада, політична програма.

Михайла Петровича Драгоманова без перебільшення можна вважати одним із фундаторів теоретичних засад сучасної політичної думки України. Його концепція була орієнтована на пріоритет загальнолюдських цінностей з урахуванням самобутніх національних чинників. Зі своїми ідеями він звертався до сучасників, молодших поколінь української, російської інтелігенції, до науковців, громадських і культурних діячів Європи. Навіть пройшовши через призму століть, ідеї ученого залишаються актуальні для сьогодення уже незалежної України. Саме тому сьогодні постає необхідність детального аналізу задекларованої проблематики.

Цією проблематикою займалася низка учених. Зокрема, І. Лисяк-Рудницький [1, с. 209–323], М. Грушевський [2], Л. Іванова [4, с. 94–112], Р. Сегеда [5, с. 172–176], В. Потульницький [7], І. Глизь [9, с. 136–147], В. Борисенко [11–13], Р. Іванченко [14–15], А. Круглашов [16]. У вказаних дослідженнях висвітлено різні аспекти діяльності мислителя, проте на сьогоднішній день соціалістичні погляди М. Драгоманова залишаються малодослідженими, а тому потребують детального вивчення.

М. Драгоманов часто говорив про себе як про соціаліста, однак, не пов'язуючи себе з якою-небудь окремою школою або соціалізмом. "Я завжди був соціалістом (ще в гімназії, де мені дали читати Роберта Оуена і Сен-Симона), але ніколи не думав просто переносити до нас якусь із закордонних соціалістичних програм" [1, с. 315]. Учений проводить декілька основних думок щодо принципової різниці між російським та європейським соціалізмом і пропонує свій шлях побудови українського соціалізму – громадянства. Більш того, після поїздки М. П. Драгоманова за кордон у наукове відрядження, а потім, у зв'язку з втечею від переслідування у Женеву суспільні процеси в Росії бачилися йому по-іншому.

У "Громаді" та брошурах М. Драгоманов, а також С. Подолинський, О. Терлецький, активно пропагували концепцію так званого "громадівського соціалізму". У її основі лежали ідеї західноєвропейських соціалістичних вчень, традиції українського суспільного життя та досягнення української політичної думки. Автором цієї концепції та ідейним натхненником, на думку більшості учених, є саме М. Драгоманов, який прагнув протиставити її надмірному захопленню української прогресивної молоді марксизмом та російським нігілізмом [3, с. 283]. Зокрема, дуже показовою є програма "Громади" 1880 р. На її сторінках учений чимало уваги приділяє соціалізму. Вона складалася з трьох структурних частин: політичної, господарської (економічної) та освітньої (культурної). У політичній частині програми М. Драгоманов наголошував на необхідності надання рівних прав для кожної людини. Він виступав за свободу слова, друку, зборів. Учений відстоював широку автономію України з частиною суверенітету в межах федерації вільних народів. У другій частині, яка стосувалася економічної трансформації українського суспільства, М. Драгоманов підтримував реформу 1861 р., але наголошував на її незавершеності. Він схвалював звільнення від панщини за умови надання громадам та товариствам права на володіння робочим інвентарем. Учений підкреслював, що спільна праця буде набагато продуктивніша за індивідуальну. "Спільна, або гуртова власність і спільна, гуртова праця докончено корисніша для людей, ніж особня" [2, с. 153].

Третій розділ програми містив перелік тем та вимог до матеріалів, які будуть публікуватися на сторінках "Громади". До друку приймалися матеріали про усі сфери життя і діяльності українців. Не були виключенням іншомовні статті. "Ми щиро просимо до праці в "Громаді" всіх людей і товариств на Україні котрі згоджуються з нашими думками, хоч би вони не належали до народу української мови." [2, с. 153]. Пізніше, у так званій "прилозі" до "Громади" – Вільній спілці М. Драгоманов пояснив: "Для удобнейшого досягнення такого согласія "Вольный Союзъ" долженъ принимать въ число своихъ членовъ лица разныхъ національностей, основывать свои отделы в украинскихъ колоніяхъ среди другихъ племенъ и содействовать образованію подобныхъ ему обществъ среди народовъ, интересы которыхъ связаны съ интересами украинскаго народа" [3, с. 5].

За змістом ця програма "Громади" була першою всеохоплюючою суспільно-теоретичною концепцією, на відміну від попередніх фрагментарних програм. Вона була викладена незавульовано, непідцензурною мовою, не у рукописах, а відкрито надрукована та за своєю суттю охоплювала як політичні, так і соціальні та національні питання [4, с. 97].

Основні національно-ідейні положення цієї політичної програми залишалися незмінними попри еволюційні зміни державницького драгоманівського світогляду. Як і у інших працях, М. Драгоманов відштовхнувся від програм своїх попередників, зробив наголос на національно-культурні утиски українського народу, на взаємозв'язок соціальних та національних прагнень української людності. Тут же М. Драгоманов зазначав про те, що в тодішніх історичних умовах життя під владою двох імперій українському народу своєї держави здобути неможливо. З прикрістю суспільно-політичний діяч також говорив про те, що коли б українці вибилися з-під держав і створили свою, то тоді вони змогли б розмірковувати над тим, як полегшити свою долю. Але повстання українців проти двох імперій – Російської та Австро-Угорської – річ неможлива [4, с. 97]. Висунута М. Драгомановим програма являла собою прагматичний реальний аналіз тодішніх умов, за яких, на думку вченого, українцям потрібно взаємодіяти з іншими країнами та громадянами.

У 1879 р. М. Драгоманов пише історико-полемічне есе "Шевченко, українофіли і соціалізм". На сторінках цієї праці учений вкотре наголошує, що перед Україною постає величезна проблема, оскільки "справа соціалізму мусить іти поруч із визволенням національним" [5, с. 175]. Учений вважав, що слабким місцем соціалістичних партій у Західній Європі було те, що, не стикаючись безпосередньо з проблемою національного гноблення, вони не розуміли взаємозв'язку соціального та національного питання [1, с.311]. Знову ж таки в обранні соціалістичного напрямку перед Україною, на думку М. Драгоманова, відкриваються два шляхи. Перший – влитися у російський шлях розвитку соціалістичних ідей, який, на переконання ученого, так і залишить Україну "провінційним родичем" [5, с.175]. Більш перспективним видається мислителю інший шлях – розвиток соціалістичних, громадівських ідей на українському ґрунті, оскільки "думки, до яких пристає тепер нове українство, витримують, бо то думки всесвітні" [6, с. 273].

Показовою є цитата Михайла Петровича: "...Треба оглянути нашу історію совокупно в усі її доби... і звернути увагу на участь українців в історії культури європейській... рівняючи її з історією других народів Європи..." [6, с. 296]. Таке бачення ученого цілком підтримував його друг та одногромадivecь В. Антонович, який у листі до нього у 1885 р. писав, що українство не можна мислити без федеративно-автономних намагань, але існує набагато більше шансів на переведення в життя федералізму південно-західнослов'янського, аніж російського. Попри все, він вважав, що талановитим політиком у майбутній Українській державі можна буде назвати лише ту людину, яка, будучи ознайомленою з усіма суспільними напрямками свого часу, зможе вибрати найбільш зручний момент для втілення в життя своїх планів [7, с. 67].

Розвиток цих ідей, за переконанням М. Драгоманова, в Україні спочатку має пройти шлях зі створення в українських містах широкої мережі громадсько-українських товариств. Ці товариства повинні підняти на сучасний рівень писемство, яке має бути конкурентоздатним і для російських соціалістичних ідей. "Будучи соціалістом по своїм ідеалам, я переконаний, що здійснення того ідеалу можливе тільки в звісній поступовості і при високім розвитку мас, а через те і досягнимо більше духовою пропагандою, ніж кровавими повстаннями" [7, с. 68]. "Так як Україна, – моя батьківщина розділена на дві частини: Австрійську і Російську, і так як у першій існує певна політична воля, котрої в Росії нема, то, по моему, діяльність соціалістів у кожній частині повинна бути різна: в Австрії можна братись за організацію властиво соціалістичної партії з робітників і селян русинів, — в союзі с поляками і жидами, – в Росії ж треба перш усього добитись політичної волі, соціалістичні ж ідеї можуть бути поки що ширені в Росії тільки науково-літературним способом. Добути ж політичну волю в Росії українська нація, на мою думку, може не дорогою сепаратизму, а тільки вкупі з іншими націями і країнами Росії, дорогою федералізму" [8, с. 34].

М. Драгоманов уявляв собі федеральну систему, побудовану на соціалістичних засадах. Асоціації общин, союз общин мав охопити український народ. Задля вільного вибору сфери та місця діяльності громади. Щоб одна община не примушувала іншу виконувати небажану роботу. Він був переконаний, що вільними можуть бути невеликі спілки. Чи мав перспективу такий общинний соціалізм питання невирішене. М. Драгоманов вивчав функціонування такого суспільства, де з середньовіччя існувало суспільство громад як федерація спілок. Традиції козацької спільноти й Швейцарії були тим прикладом, що переконували ученого у життєвості самоврядного суспільства [9, с. 144]. Окрім того, у праці "Рай і поступ" мислитель наводить чимало прикладів із європейських країн не лише вдалого функціонування такої моделі, а й доводить можливість її подальшого прогресу. "Від якогось часу появилися серед народів Європи особні гуртки людей, що працюють коло того, щоб поліпшити життя наймитів через витворення серед них спільності. Звуться ті люди соціалістами то є спілковцями... Найбільше розрослися робітничі спілки

в Англії де вони поставили собі за ціль присилити властителів фабрик підвищити щоденну плату робітникам і вменшити час роботи, а далі впливати і на уряд аби він виробляв закони на користь робітників. За робітниками пішли і хлібороби. В Ірландії вони склали велику спілку, котра змагає до того, аби панська земля перейшла на власність робітників. Пізніши соціалісти різних країн дійшли думки злучити свою працю і в 1866 р. була заложена Межинародна Робітницька Спілка" [10, с. 57–58].

Таким чином, соціалізм М. Драгоманова був зорієнтований на вільне економічне співробітництво як членів громади, спілки, общини, так і на братерську співпрацю однієї спілки з іншою. Водночас, на думку ученого, така взаємодія можлива лише за умови клопіткої просвітницької праці з населенням. Такі переконання мислителя досить чітко вимальовуються в українській суспільній думці того часу. Більш того, такі погляди є яскравим прикладом впровадження європейських ідеологій на українській платформі.

Список використаних джерел

1. Лисяк-Рудницький І. М. Драгоманов як політичний теоретик / І Лисяк-Рудницький // Історичні есе: В 2-х т. – К.: Основи, 1994 – Т. 1. – С. 299–323.
2. Грушевський М. З починів українського соціалістичного руху: М. Драгоманов і женецький соціалістичний гурток / М. Грушевський. – Відень, 1922 – 211 с.
3. Драгоманов М. П. Вольный союз – Вільна спілка / М. П. Драгоманов // Опыт украинской политико-социальной программы // Свод и объяснения. – Женева, 1884. – 109 с.
4. Іванова Л. Г. М. Драгоманов про національне питання / Л. Г. Іванова // Теоретична спадщина Михайла Драгоманова в сучасних вимірах. – К., 2011. – С. 94–112.
5. Сегеда Р. А. Спроба історичного аналізу соціалістичних поглядів Михайла Драгоманова у праці "Шевченко, українофіли і соціалізм" / Сегеда Р. А. // Теоретична спадщина Михайла Драгоманова в сучасних вимірах. – К., 2011. – С. 172–176.
6. Драгоманов М. П. Шевченко, українофіли і соціалізм / М. П. Драгоманов // Вибране. – К.: Либідь, 1991. – 688 с.
7. Потульницький В. А. Теорія української політології: Курс лекцій / В. А. Потульницький. – К.: Либідь, 1993. – 189 с.
8. Драгоманов М. П. Автобіографія (1841–1889 гг.) / М. П. Драгоманов. – К.: Криниця, 1917. – 59 с.
9. Глизь І. І. Ідея самоврядування у творчості М. Драгоманова / І. І. Глизь // Теоретична спадщина Михайла Драгоманова в сучасних вимірах. – К., 2011. – С. 136–147.
10. Драгоманів М. П. Рай і поступ / М. П. Драгоманов. – Відень, 1915. – 65 с.
11. Борисенко В. Й. Видатний мислитель і громадський діяч / В. Й. Борисенко // Теоретична спадщина Михайла Драгоманова в сучасних вимірах. – К., 2011. – С. 113–118.
12. Борисенко В. Й. Курс української історії: з найдавніших часів до ХХ століття / В. Й. Борисенко. – К.: Либідь, 1998. – 616 с.
13. Борисенко В. Й. Михайло Драгоманов як історик / В. Й. Борисенко – 2003. – № 5 – С. 15–19.
14. Іванченко Р. П. Михайло Драгоманов у суспільно-політичному русі Росії та України (II половина XIX в.). / Р. П. Іванченко. – К., 1971. – 221 с.
15. Іванченко Р. П. Раби Києва не мовчали / Р. П. Іванченко // До 150-річчя від дня народження М. П. Драгоманова. – К.: "Знання" УРСР, 1991. – 47 с.
16. Круглашов А. М. Драма інтелектуала: політичні ідеї Михайла Драгоманова / А. М. Круглашов. – Чернівці: Прут, 2000. – 487 с.

Алина Третьякова

СОЦИАЛИЗМ М. ДРАГОМАНОВА

Проанализированы социалистические взгляды М. Драгоманова и механизм их реализации относительно построения украинской государственности. Ученый отстаивал социалистические идеалы начиная с юношеских лет и до последних дней своей жизни. В статье справедливо отмечено, что общественной деятель никогда и не думал переносить какую-либо из зарубежных социалистических программ. М. Драгоманов предлагал свой путь построения украинского социализма – гражданства. Эта концепция ученого ориентированная на приоритет общечеловеческих ценностей и свободное экономическое сотрудничество как союзов, так и каждого отдельного гражданина.

Ключевые слова: М. Драгоманов, общественный социализм, союз, общество, политическая программа.

Alina Tretyakova

SOCIALISM M. DRAGOMANOV

Analyzed socialist views M. Dragomanov and mechanism of their implementation in relation to the construction of Ukrainian statehood. Scientist defended socialist ideals since his youth and until the last days of his life. In the article rightly noted, that the social worker would never have thought that a foreign socialist programs. But M. Dragomanov offered to leave the path of building a Ukrainian socialist citizenship. This concept scientist focused on the priority of human values and the free economic cooperation as unions, and the individual citizen.

Key words: M. P. Dragomanov, public socialism, union, society, political program.